

Γ΄ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ - ΣΥΜΠΟΣΙΑ - ΗΜΕΡΙΔΕΣ - ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ

Επιμέλεια: Ευάγγελος Χαϊνός, Αναστασία Χαλκιά, Υποψ. Διδάκτορες Παντείου Πανεπιστημίου

Ι. ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

► Επίσκεψη - Μάθημα των δευτεροετών φοιτητών του ΠΜΣ Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου στο Λύκειο Ε.Κ.Κ.Ν. Αυλώνας*

Την Τρίτη 27 Απριλίου 2010 πραγματοποιήθηκε Επίσκεψη - Μάθημα των δευτεροετών φοιτητών του ΠΜΣ Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου στο Λύκειο Ειδικού Καταστήματος Κράτησης Νέων Αυλώνας (ΕΚΚΝΑ), με θέμα: «Ο ρόλος των κοινωνικών παραγόντων στην παραβατικότητα ανηλίκων». ¹ Η διοργάνωση αυτή υλοποιήθηκε με πρωτοβουλία της Καθηγήτριας και Διευθύντριας του ΠΜΣ Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, κ. Χριστίνας Ζαραφωνίτου και με την απαραίτητη και πρόθυμη ανταπόκριση και συνεργασία του Διευθυντή του Γυμνασίου-Λυκείου του ΕΚΚΝ Αυλώνα κ. Πέτρου Δαμιανού.

Το Γυμνάσιο-Λύκειο ² που λειτουργεί στο ΕΚΚΝ Αυλώνα προσφέρει τη δυνατότητα στους νεαρούς κρατούμενους να συνεχίσουν, εφόσον επιθυμούν, την εκπαίδευσή τους. Αξίζει να αναφερθεί ότι στο κατάστημα κράτησης Αυλώνας, εκτός από την παρακολούθηση του σχολείου, υπάρχουν αρκετές ευκαιρίες για ενασχόληση με πολλές και δημιουργικές δραστηριότητες. Η έκδοση της σχολικής εφημερίδας, η δημιουργία ψηφιδωτών και origami, οι μουσικές-χορευτικές και θεατρικές παραστάσεις κ.ά.

Η επιλογή του θέματος της επίσκεψης-μαθήματος, αναφορικά με τη συμβολή των κοινωνικών παραγόντων στην παραβατικότητα των ανηλίκων, αφορούσε άμεσα τους νεαρούς κρατούμενους καθώς τους επιτρέπει, μέσα από τις γνώσεις που παρέχει, να στοχαστούν περαιτέρω όχι μόνο για τη δική τους ατομική περίπτωση και τους συνομηλίκους τους αλλά και για την έννοια της παραβατικότητας εν γένει, η οποία από πολύ νωρίς στη ζωή τους αποτέλεσε ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς τους. Από την άλλη πλευρά, παρείχε την ευκαιρία σε μεταπτυχιακούς φοιτητές της Εγκληματολογίας όχι μόνο να διδαχθούν θέματα που άπτονται της επιστήμης που σπουδάζουν αλλά και να έχουν τη δυνατότητα άμεσης επικοινωνίας και ανταλλαγής απόψεων με τους νεαρούς κρατούμενους, ακούγοντας τις σκέψεις και τις απόψεις τους. Επιπρόσθετα όλα τα ανωτέρω έλαβαν χώρα μέσα στο κατάστημα κράτησης, προσδίδοντας έτσι έναν ειδικό τόνο εναλλακτικής αξιοποίησης του χώρου με παρουσίες τόσο «εκτός» όσο και «εντός» των τειχών στη βάση της ισότιμης συμμετοχής.

* Παρουσίαση: Αναστασία Χαλκιά, ΜΔΕ Εγκληματολογίας, υποψ. Δρ., Πάντειο Πανεπιστήμιο.

1. Στο ΕΚΚΝΑ, σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία από το Υπουργείο Δικαιοσύνης (2009) βρίσκονται 340 από το σύνολο των 520 ανήλικων κρατούμενων στην Ελλάδα, <http://www.ministryofjustice.gr/modules.php?op=modload&name=Σοφρονιστικο&file=page2003-2009>. Οι νεαροί κρατούμενοι επιτρέπεται να παραμείνουν στα ειδικά καταστήματα κράτησης νέων και μετά τη συμπλήρωση του 21ου έτους για λόγους όπως η ολοκλήρωση των σπουδών τους ή κάποιο προγράμματος επαγγελματικής κατάρτισης που ήδη παρακολουθούν.

2. <http://gym-par-avlon.att.sch.gr>

Την Επίσκεψη-Μάθημα πλαισίωσαν με εισηγήσεις επί του θέματος οι υποψήφιοι διδάκτορες Ρέα Μέκαλη, Αναστασία Χαλκιά, Ιωάννα Γουσέτη και Κωνσταντίνη Κουρούση. Παράλληλα, κατά τη διάρκεια αλλά και μετά το τέλος των εισηγήσεων, μετείχαν ενεργά, με ουσιαστικές παρεμβάσεις, οι δευτεροετείς φοιτητές του ΠΜΣ και οι μαθητές του Λυκείου από το σχολείο του Αυλώνα.

Κατά την έναρξη του μαθήματος, η καθηγήτρια Χριστίνα Ζαραφωνίτου αναφέρθηκε στην επιστήμη της Εγκληματολογίας και το αντικείμενό της, προκειμένου να αποσαφηνίσει την, σε πολλούς από τους μαθητές του σχολείου, «δυσνόητη» επιστήμη αναφορικά με το ρόλο και τη λειτουργία της. Στη συνέχεια ενημέρωσε σχετικά με το θέμα του μαθήματος και αναφέρθηκε εν συντομία στο διάγραμμα των παρουσιάσεων. Όλες οι παρουσιάσεις, στηρίχθηκαν στα θεωρητικά και εμπειρικά δεδομένα της εγκληματολογικής επιστήμης, διατηρώντας, σε κάθε περίπτωση, υψηλή επιστημονικότητα. Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη την ιδιαιτερότητα του κοινού αναφορικά με τη χρήση και κατανόηση της γλώσσας καθώς και τη σχετική ανομοιογένεια του εκπαιδευτικού τους επιπέδου, οι εισηγήσεις υιοθέτησαν απλή και καταληπτή γλώσσα. Όπου χρειάστηκε, δόθηκαν περαιτέρω διευκρινίσεις και επεξηγήσεις, έτσι ώστε τα όσα ειπώθηκαν να είναι εύληπτα και κατανοητά από όλους. Ζητούμενο ήταν να υπάρξει, πάνω απ' όλα, η όσο το δυνατόν καλύτερη επικοινωνία και εξοικείωση με το υπό παρουσίαση θέμα. Σε σημαντικό βαθμό και σε σχέση με τα σχόλια και τις ερωτήσεις που επακολούθησαν φάνηκε ότι αυτό επιτεύχθηκε. Τέλος, και από τις τέσσερις εισηγήτριες τονίστηκε, ότι η συμβολή ενός μόνο κοινωνικού παράγοντα δεν επαρκεί για το πέρασμα στην πράξη, αντίθετα είναι η δυναμική αλληλεπίδραση των παραγόντων μεταξύ τους που συμβάλλουν στην εγκληματογένεση. Μακριά από ένα πλαίσιο που στηρίζεται, είτε στην ατομική είτε στην κοινωνική παθογένεια, διαφάνηκε, και σε σημαντικό βαθμό υπήρξε συναίνεση από το σύνολο σχεδόν των συμμετεχόντων, ότι η αλληλεπίδραση μεταξύ κοινωνικού περιβάλλοντος και ατόμου, είναι εκείνη που μπορεί τελικά να διευκολύνει ή να αποθαρρύνει το πέρασμα στην πράξη. Συνεπώς, οι εισηγήσεις δεν παρείχαν απλώς πληροφορίες αλλά επιστημονική γνώση στηριγμένη στις θεωρίες της εγκληματογένεσης και σε ερευνητικά πορίσματα. Έλαβαν, επίσης, υπόψη τόσο τις προσεγγίσεις της κοινωνικής αλληλεπίδρασης όσο και της Εγκληματολογίας της κοινωνικής αντίδρασης.

Η πρώτη παρουσίαση, από την υποψήφια διδάκτορα Ρέα Μέκαλη, αφορούσε το ρόλο της οικογένειας στην παραβατική συμπεριφορά. Αναφέρθηκαν χαρακτηριστικά της οικογένειας, όπως δημογραφικά στοιχεία (π.χ. κοινωνική τάξη), προσωπικότητα των γονιών (π.χ. ψυχικές διαταραχές), λειτουργικά προβλήματα (π.χ. ενδοοικογενειακή βία) και συναισθηματικός δεσμός γονιού-παιδιού (π.χ. συναισθηματική ασφάλεια), τα οποία διαδραματίζουν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στην ψυχική και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού, σύμφωνα με τα όσα υποστηρίζει και ο J. Bowlby. Η παραμέληση ή η κακοποίηση δημιουργεί στο παιδί συχνά έναν δυσλειτουργικό θυμό. Οι ρίζες του δυσλειτουργικού αυτού θυμού βρίσκονται στις πρώιμες τραυματικές εμπειρίες του παιδιού, με αποτέλεσμα να επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίον το παιδί αντιμετωπίζει τον κόσμο και συμπεριφέρεται. Εν συνεχεία αναφέρθηκαν οι «προστατευτικοί παράγοντες» (ασφαλής συναισθηματικός δεσμός, θετικά κοινωνικά πρότυπα), οι οποίοι αποτελούν ένα από τα σημαντικά θέματα έρευνας της σύγχρονης Εγκληματολογίας.

Οι «προστατευτικοί παράγοντες» βοηθούν το παιδί να ανταπεξέλθει με λιγότερες αρνητικές συνέπειες και να έχει μια επαρκή κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη, παρά τα επιβαρυντικά οικογενειακά χαρακτηριστικά. Τέλος, επισημάνθηκε η αναγκαιότητα μιας κοινωνικής πολιτικής τόσο σε επίπεδο πρόληψης όσο και παρέμβασης μέσω της δημιουργίας κοινωνικών δικτύων, στην οικογένεια, την κοινότητα και το σχολείο. Στόχος των ανωτέρω είναι η ενεργοποίηση της συμμετοχής του παιδιού σε κοινωνικές δραστηριότητες και η ενίσχυση των κοινωνικών του δεσμών, στοιχεία τα οποία είναι αποτρεπτικά για την ανάπτυξη μιας παραβατικής συμπεριφοράς, όπως υποστηρίζει ο *T. Hirschi*.

Ενδιαφέρον ως «εύρημα» της συζήτησης ήταν η διαφοροποίηση της στάσης αρκετών κρατούμενων απέναντι στο ρόλο της οικογένειας ως προς τη συμβολή της στην εμφάνιση ή μη της παραβατικής συμπεριφοράς. Συγκεκριμένα αρκετοί κρατούμενοι, ορμώμενοι από τις προσωπικές τους εμπειρίες, ανέφεραν ότι ενώ η δική τους οικογένεια τους «στάθηκε» πολύ καλά, τόσο κατά το διάστημα πριν από την είσοδό τους στη φυλακή όσο και τώρα που κρατούνται, ήταν εκείνοι τελικά που την πλήγωσαν με τη συμπεριφορά τους.

Στη συνέχεια, η υποψήφια διδάκτωρ *Αναστασία Χαλκιά*, αναφέρθηκε στο ρόλο του σχολείου και της γειτονιάς στην παραβατική συμπεριφορά. Συγκεκριμένα, παρουσιάστηκε η προβληματική σχέση των παιδιών με το σχολείο και η σύνδεσή της με την ένταξη σε παραβατικές νεανικές υποκολλούρες. Συχνά το χαμηλό ενδιαφέρον για το σχολείο, η σχολική αποτυχία και περιθωριοποίηση καθώς και η απόρριψη/εγκατάλειψη του σχολείου, όταν δεν αντιμετωπίζονται εγκαίρως και κατάλληλα από το σχολικό περιβάλλον, είναι δυνατόν να οδηγήσουν στην εμφάνιση, είτε του bullying είτε της σχολικής βίας. Ο ανήλικος, αρχίζει να επικοινωνεί περισσότερο και να συγχρονίζεται σταδιακά με άτομα από παραβατικές ομάδες, μαθαίνει τους κανόνες συμπεριφοράς των ομάδων αυτών, τους αποδέχεται και, τέλος, εντάσσεται σε αυτές. Μέσα από τη διαδικασία αυτή, ιδιαίτερα όταν το στενό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον είναι αποδιοργανωμένο, το άτομο, αντί να υιοθετήσει την αποδεκτή συμπεριφορά που ορίζεται από το σχολείο, υιοθετεί την παραβατική συμπεριφορά εκείνων που συνιστούν πλέον γι' αυτόν τους «σημαντικούς άλλους». Την εξέλιξη αυτή συνεπικουρούν, αφενός, η έλλειψη του άτυπου κοινωνικού ελέγχου, και, αφετέρου, η απουσία αυτο-ελέγχου και κοινωνικών δεσμών. Τέλος, οι μηχανισμοί ουδετεροποίησης ενεργοποιούνται και καλούνται να μειώσουν/ακυρώσουν τη δυσκολία/«ζόρι» (strain) που βιώνει ο ανήλικος τόσο πριν από την τέλεση της παραβατικής πράξης όσο και μετά από αυτήν, αναφορικά με τις τύψεις που ενδέχεται να επακολουθήσουν. Εν προκειμένω, η εισήγηση αποτέλεσε κυρίως μια συνοπτική παρουσίαση των εγκληματολογικών θεωριών των *A. Cohen, R. Cloward & L. Ohlin, D. Matza* και *T. Hirschi*.

Χαρακτηριστικό ήταν ότι υπήρξε γενικότερη αποδοχή από την πλευρά των κρατούμενων για το ρόλο της παρέας στην εκδήλωση της παραβατικής συμπεριφοράς. Αρκετοί, με βάση τις παρεμβάσεις που έκαναν, θεώρησαν ότι η παρέα των συνομηλίκων ήταν ο καταλυτικός παράγοντας που τους οδήγησε σε αυτήν την κατάσταση. Επίσης, οι μηχανισμοί ουδετεροποίησης, όπως αναφέρονται από τον *Matza*, φάνηκε να τους βρίσκουν απόλυτα σύμφωνους, καθώς κατά τη διάρκεια της παρουσίας τους ακούστηκαν από αρκετούς κρατούμενους επιβεβαιωτικά σχόλια τύπου «σωστό», «έτσι είναι».

Η τρίτη κατά σειρά παρουσίαση, διενεργηθείσα από την υποψήφια διδάκτορα *Ιωάννα Γουσέτη*, είχε ως αντικείμενο ανάπτυξης την επίδραση που ενδέχεται να ασκούν τα προβαλλόμενα από τα ΜΜΕ μηνύματα βίας στην εκδήλωση βίαιης ή/και παραβατικής συμπεριφοράς των ανήλικων ατόμων. Αρχικά, διατυπώθηκαν κάποιες εννοιολογικές αποσαφηνίσεις αναφορικά με τους δύο βασικούς όρους ενδιαφέροντος, αφενός των ΜΜΕ («παθητικού» και «διαδραστικού» χαρακτήρα) και αφετέρου της βίας (ρεαλιστική/πραγματική και φανταστική). Στη συνέχεια, παρουσιάστηκαν ερευνητικά δεδομένα σχετικά με την έκταση και

το περιεχόμενο της χρήσης των ΜΜΕ από τους ανήλικους, αλλά και το ρόλο των γονέων ως προς τον «έλεγχο» αυτής της χρήσης. Στο πλαίσιο αυτό, παρουσιάστηκαν οι διαστάσεις και τα χαρακτηριστικά του φαινομένου όπως καταγράφονται από διεθνείς και εθνικές έρευνες (π.χ. *Unesco, 1999. Henry J. Family Foundation, 2009, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, 2005*). Η παρουσίαση των ερευνητικών πορισμάτων πλαισιώθηκε, στη συνέχεια, από τις αντίστοιχες θέσεις της εγκληματολογικής θεωρίας (υπόθεση κάθαρσης / θεωρία εκμάθησης). Η ενότητα αυτή ολοκληρώθηκε τονίζοντας τη βασικότερη ίσως εγκληματολογική διαπίστωση επί του θέματος, σύμφωνα με την οποία η εκτεταμένη και συχνή έκθεση του ανήλικου σε σκηνές βίας μέσω των ΜΜΕ μπορεί να έχει αρνητικές επιδράσεις στη συμπεριφορά του, ωστόσο η σοβαρότητα των επιδράσεων αυτών εξαρτάται και από άλλους παράγοντες, όπως το φύλο, η ηλικία, η προσωπικότητα, το οικογενειακό και φιλικό του περιβάλλον. Παράλληλα, επισημάνθηκαν και κάποιοι τρόποι πρόληψης και αντιμετώπισης της αρνητικής επίδρασης των «μιντιακών» μηνυμάτων στη συμπεριφορά των ανήλικων, τόσο σε επίπεδο οικογενειακού και σχολικού περιβάλλοντος (π.χ. χρήση ειδικών προγραμμάτων για ρύθμιση πρόσβασης στο διαδίκτυο) όσο και σε επίπεδο Πολιτείας (π.χ. ορθή σήμανση τηλεοπτικών εκπομπών & κινηματογραφικών ταινιών από αρμόδιες επιτροπές).

Οι νεαροί κρατούμενοι συμφώνησαν στην πλειονότητά τους ότι τα ΜΜΕ συμβάλλουν στην εκδήλωση φαινομένων βίας, εφόσον η βία αποτελεί ένα από τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά του περιεχομένου των προγραμμάτων που προβάλλουν.

Η τελευταία κατά σειρά παρουσίαση έγινε από την υποψήφια διδάκτορα *Κωνσταντίνα Κουρούση* και εστίασε σε αυτό καθαυτό το σωφρονιστικό πλαίσιο. Στην αρχή παρουσιάστηκαν ορισμένα συγκεντρωτικά στατιστικά δεδομένα του Υπουργείου Δικαιοσύνης αναφορικά με τον αριθμό των σωφρονιστικών καταστημάτων ανά κατηγορία, τον πληθυσμό των κρατούμενων σε αυτά, αλλά και τον αριθμό των κρατούμενων με βάση κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, όπως η ποινή, το φύλο, η ηλικία. Στη συνέχεια η εισήγηση επικεντρώθηκε στη δημιουργία κοινωνικών ομάδων από τους εγκλείστους στο χώρο των φυλακών. Στη φυλακή οι κρατούμενοι αναπτύσσουν τη δική τους κοινωνία. Μια κοινωνία ταξική, με τους δικούς της νόμους, κουλτούρα, αξίες και έναν ιδιαίτερο κώδικα επικοινωνίας. Η ένταξη του κρατουμένου σε αυτή δίνει την αίσθηση ή την ψευδαίσθηση της ασφάλειας. Αναφορά έγινε και στο γεγονός ότι τα σωφρονιστικά καταστήματα δεν πληρούν βασικούς όρους για την ομαλή διαβίωση των εγκλείστων με αποτέλεσμα πολλές φορές ο κρατούμενος να εναλλάσσεται στους ρόλους δράστη-θύματος μέσα σε αυτά. Επομένως, επανατέθηκε ο προβληματισμός σχετικά με τον αποτρεπτικό ρόλο της φυλακής στην υποτροπή και την ενδεχόμενη συμβολή της στη δημιουργία «εγκληματικής σταδιοδρομίας». Αν λάβουμε υπόψη μας τις εγκληματολογικές θεωρίες βάσει των οποίων το άτομο ωθείται στο έγκλημα όταν έχει συχνότερη επαφή με εγκληματικά πρότυπα, τότε το περιβάλλον της φυλακής δεν είναι ένας κατάλληλος χώρος για αναμόρφωση. Βέβαια η αξιοποίηση του χρόνου στη φυλακή με διάφορες δραστηριότητες, όπως αυτές που αναπτύσσονται και στο ΕΚΚΝΑ μπορούν να βοηθήσουν το άτομο να γνωρίσει και να αναπτύξει τις ικανότητές του, να μάθει να συνεργάζεται και πάνω από όλα να μάθει πως είναι σε θέση να λειτουργήσει ως μέλος μίας έννομης κοινωνίας. Σίγουρα ο περιορισμός της ελευθερίας και μάλιστα σε έναν χώρο όπως η φυλακή δεν είναι ο καταλληλότερος τρόπος αναμόρφωσης του ατόμου και πόσο μάλλον του ανήλικου όπου η ανηλικότητα είναι η σπουδαιότερη φάση για τη διαμόρφωση του χαρακτήρα του μελλοντικού ενήλικα. Εντούτοις κανένα πρόγραμμα δεν θα σταθεί ικανό να αναμορφώσει, εάν το ίδιο το άτομο δεν το θελήσει.

Η παραπάνω εισήγηση στηρίχθηκε στην υποπολιτισμική θεωρία του *Th. Sellin*, του διαφορικού συγχρωτισμού του *E. Sutherland* και σε μελέτες για την κοινωνιολογική κατανόηση της εσωτερικής οργάνωσης

των φυλακών των *Clemmer (1958)*, *G. Sykes (1956, 1960)*, *J. Irwin (1962, 1970)*, *J. Jacobs (1977)*.

Η ανωτέρω εισήγηση προκάλεσε τις περισσότερες «αντιδράσεις» μέσα από την επιθυμία των κρατουμένων να εκφράσουν τα παράπονά τους, αφενός, για τις συνθήκες κράτησης και, αφετέρου, για το διάστημα του χρόνου που κυλά χωρίς ουσιαστικά να κάνουν κάτι ενδιαφέρον, εάν εξαιρέσει κανείς τα όσα προσφέρονται μέσα από το σχολείο.

Παρ' όλα εκείνα που αναφέρει η εγκληματολογική θεωρία, δεν δέχθηκαν την ύπαρξη ομάδων και αρχηγών ανάμεσά τους και μάλιστα φάνηκε να ειρωνεύονται κάπως τις προσεγγίσεις αυτού του είδους, καθώς ρωτούσαν περιπαικτικά μεταξύ τους «σε μας ποιος είναι ο αρχηγός;». Επίσης, μεγάλο θέμα δημιουργήθηκε αναφορικά με τη μεταχείριση των δραστην σεξουαλικών εγκλημάτων τόσο από την Πολιτεία όσο και από τους ίδιους. Θεώρησαν ότι απέναντι σε εκείνους τους δράστες ακόμα και η πιο ακραία πράξη είναι δικαιολογημένη. Μάλιστα, δεν δίστασαν να απευθύνουν στους επισκέπτες προσωπικά ερωτήματα, όπως «τι θα κάνατε εσείς στην περίπτωση που το δικό σας ανήλικο παιδί ή η αδελφή σας κακοποιούνταν σεξουαλικά;». Εκεί ο διάλογος μεταξύ φοιτητών ΠΜΣ και κρατουμένων υπήρξε έντονος και καθοριστικός. Οι φοιτητές, απάντησαν ότι με γνώμονα τη στάση του καθενός ξεχωριστά, όπως αυτή καθορίζεται από τα προσωπικά συναισθήματα του θυμού και της αγανάκτησης και όσων άλλων απορρέουν από τη βλάβη που υπέστη το οικείο θύμα, αλλά στηριζόμενοι στα όσα η επιστήμη της Εγκληματολογίας, η ποινική φιλοσοφία, οι εν γένει αρχές του νομικού μας πολιτισμού και τα δικαιώματα του ανθρώπου υποστηρίζουν.

Είναι σημαντικό ότι οι μαθητές του Λυκείου ΕΚΚΝΑ όχι μόνο παρακολούθησαν ένα τετράωρο συνολικά μάθημα αλλά, επιπρόσθετα, συμμετείχαν ενεργά σε αυτό με σημαντικές από την πλευρά τους παρεμβάσεις κατά τη διάρκεια των εισηγήσεων. Έτσι εξελίχθηκε ένας δημιουργικός διάλογος που, πολλές φορές, αποτελούσε την εισαγωγή για το πέρασμα στην επόμενη εισήγηση. Υπό αυτό το πρίσμα, οι παρουσιάσεις δεν κατέληξαν σε μονόλογο. Ως εκ τούτου, υπήρξε η αίσθηση ότι κατά τη διάρκεια της διεξαγωγής του μαθήματος, διατηρήθηκε το απαραίτητο επιστημονικό επίπεδο, ώστε ταυτόχρονα, όσα ειπώθηκαν να είναι εύληπτα αλλά όχι εκλαϊκευμένα, και ενισχύθηκε η δυναμική της συμμετοχής από την πλειονότητα των παρευρισκόμενων με καίρια σχόλια. Δόθηκε έτσι η ευκαιρία και στις δύο πλευρές, στους μαθητές που είναι «μέσα» και στους φοιτητές που είναι «έξω» να ανταλλάξουν απόψεις, εμπειρίες και γνώσεις και να προβληματιστούν εκατέρωθεν για θέματα που αφορούν τους παράγοντες εγκληματογένεσης, το Σύστημα Απονομής Ποινικής Δικαιοσύνης, τη σωφρονιστική πολιτική αλλά και το ρόλο της εγκληματολογικής επιστήμης. Αποτέλεσμα ήταν να ενδυναμωθεί ο διάλογος, επί ίσοις όροις, μεταξύ όλων των συμμετεχόντων μερών.

Εξάλλου, μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία, προσφέρθηκε η δυνατότητα επικοινωνίας μεταξύ διαφορετικών ομάδων που, συνήθως, κοινωνικοί φραγμοί, στερούν τη δυνατότητα επαφής και ανταλλαγής ιδεών αλλά και μετασχηματισμού των στάσεων των συμμετεχόντων μέσα από τη γνώση και τις νέες εμπειρίες. Δόθηκε έτσι η αφορμή να επανεκτιμηθούν μύθοι, στερεότυπα και να επανεξεταστεί το νόημα του εγκλήματος και του εγκλεισμού. Όλα αυτά συντελέστηκαν στον εσωτερικό χώρο ενός ολοπαγούς θεατού, όπως είναι τα καταστήματα κράτησης ανηλίκων. Προκύπτει συνεπώς, ότι ο σκοπός της επίσκεψης-μαθήματος ήταν πολυεπίπεδος και πολυσημικός.

Όσα ειπώθηκαν, εκτός από τον προβληματισμό που προκάλεσαν, έδωσαν το έναυσμα για την περαιτέρω επαναπροσέγγιση μεταξύ εμπειρίας και γνώσης. Δηλαδή, τον εμπλουτισμό της γνώσης (εγκληματολογικής) μέσα από τις εμπειρίες (των νεαρών κρατουμένων) και αντίστροφα τον εμπλουτισμό της εμπειρίας (των νεαρών κρατουμένων) μέσα από τη γνώση (εγκληματολογική). Η νέα οπτική που προέκυψε, πέραν της εκπαιδευτικής της χρησιμότητας, δύναται να συμβάλει, αφενός, στον αναστοχασμό και την καλύτερη κατανόηση του αντικειμένου

της Εγκληματολογίας και, αφετέρου, στον επαναπροσδιορισμό της ύπαρξης και της προσωπικής βιογραφίας των νεαρών κρατουμένων. Ειδικά, το δεύτερο, μπορεί να έχει, συνεπικουρούμενο ταυτόχρονα από άλλους ευνοϊκούς παράγοντες, συνέπειες ιδιαίτερης σημασίας αναφορικά με την αποχή από το έγκλημα, τη σταθεροποίησή της και εν γένει την εκ νέου τοποθέτηση και στάση του ανηλίκου απέναντι στις έννοιες του νόμιμου και του παράνομου. Ως προς αυτό το σημείο δόθηκε η δυνατότητα να διευκρινιστεί περαιτέρω από την Καθηγήτρια κ. *Χριστίνα Ζαραφωνίτου* το αντικείμενο της Εγκληματολογίας, ο ρόλος των εγκληματολόγων και η σχέση τους με την αστυνομία με την οποία καταχρηστικά ταυτίζονται. Διασαφηνίστηκαν, κατ' αυτό τον τρόπο, στερεοτυπικές αντιλήψεις και πεποιθήσεις κοινές όχι μόνο στους κρατούμενους αλλά και στο ευρύ κοινό.

Κοινό συμπέρασμα, τόσο για τους «εντός» όσο και για τους «εκτός» των «τεικών» ήταν ότι η φυλάκιση δεν συνιστά ουσιαστική λύση στην παραβατικότητα των ανηλίκων. Πόσο μάλλον, εάν ληφθούν υπόψη οι ψυχολογικές και κοινωνικές επιπτώσεις που απορρέουν από τον εγκλεισμό, οι οποίες είναι καθοριστικές για την ανάπτυξη και εξέλιξη της κοινωνικής ταυτότητας του νεαρού κρατουμένου. Από την άλλη πλευρά, οι δυσμενείς συνθήκες κράτησης στερούν τους νεαρούς παραβάτες από σημαντικά δικαιώματα και τους δυσχεραίνουν, λόγω των επιπτώσεων του στιγματισμού, τη δυνατότητα ομαλής ένταξης στο κοινωνικό σύνολο. «Θέλουμε μια δεύτερη ευκαιρία», είπαν σχεδόν με μια φωνή, «την οποία μας στερεί το κράτος», αναφερόμενοι στις ρυθμίσεις σχετικά με το ποινικό μητρώο. Αυτή η πολυχρησιμοποιούμενη και κοινοτοπή έκφραση, δηλώνει όμως με απλά λόγια, όσα η θεωρία έχει επιχειρήσει και εμπειρικά να υποστηρίξει: ότι η απόδοση μόνιμης αρνητικής κοινωνικής ταυτότητας, όπως συντελείται μέσα από τις διατάξεις του κράτους για το ποινικό μητρώο, συνδέεται στο μακρο-επίπεδο με την επίσημη τιμωρικότητα και στο μεσο-επίπεδο με την άτυπη τιμωρικότητα. Αντίθετα, η αναγνώριση της «δεύτερης ευκαιρίας», συνάδει με την κοινωνική πεποίθηση ότι το άτομο μπορεί να αλλάξει και ως εκ τούτου, μετά την «τιμωρία του», την «αποπληρωμή» του χρέους τους στην κοινωνία, μετά δηλ. την έκταση της ποινής του, θα πρέπει να του δοθεί η δυνατότητα ομαλής επανένταξης στην κοινωνία. Η κοινωνική συνείδηση ως προς τη ρύθμιση αυτή προϋποθέτει, αφενός, την έννοια της επιείκειας και, αφετέρου, την έννοια της συγχώρεσης.

Σημαντική υπήρξε σε όλη τη διάρκεια του μαθήματος η συμβολή του Διευθυντή κ. *Δαμιανού*, ο οποίος τόνισε και διέυρνε ιδιαίτερα τις διαστάσεις του προβληματισμού που έθεσαν οι νεαροί κρατούμενοι αναφορικά με τη «δεύτερη ευκαιρία» που τους οφείλει η κοινωνία. Εξάλλου, υπηρετώντας αρκετά χρόνια, αποτελεσματικά και επιτυχημένα, στο Γυμνάσιο-Λύκειο του ΕΚΚΝΑ, γνωρίζει ουσιαστικά τη σημασία αλλά και την αναγκαιότητα θεσμοθέτησης της κατάλληλης ρύθμισης για τη θετική στο μέλλον εξέλιξη των νεαρών αποφυλακισθέντων. Από την άλλη πλευρά, οι διατάξεις αναφορικά με την κοινωνική εργασία που μένουν ανεφάρμοστες αποτέλεσαν, επίσης, σημείο εστίασης από τους κρατουμένους, οι οποίοι αξιολογούν ότι οι εν γένει εναλλακτικές της φυλάκισης κυρώσεις αρμόζουν καλύτερα στο νεαρό της ηλικίας τους.

Στο τέλος του μαθήματος, η Καθηγήτρια κ. *Χριστίνα Ζαραφωνίτου* συνοψισε τα όσα αναφέρθηκαν από το σύνολο των συμμετεχόντων, και επικύρωσε, με βάση τα επιστημονικά πορίσματα, τις στιγμιαίες συνέπειες του εγκλεισμού, ειδικά για τα νεαρά άτομα που οι πράξεις τις οποίες διέπραξαν πολύ νωρίς στη ζωή τους καθορίζουν σχεδόν νομοτελειακά το μελλοντικό κοινωνικό τους βίο. Για το λόγο αυτό, η υπεύθυνη καθηγήτρια έκλεισε τη συζήτηση, τονίζοντας ότι ζητούμενο είναι σε κάθε περίπτωση η διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όλων των εμπλεκόμενων στο έγκλημα, τα οποία αποτελούν το μόνο σταθερό κριτήριο της αντεγκληματικής πολιτικής.

Εν κατακλείδι, σημαντικό είναι ότι η ομάδα του ΠΜΣ δεν μίλησε –μόνο– για τους νεαρούς δράστες και εγκλείστους, οι μαθητές του Λυκείου

του ΕΚΚΝΑ δεν μίλησαν με κάποιους που «τους επισκέφτηκαν ως εγκληματολόγοι» αλλά ότι και οι δύο ομάδες (συν)ομίλησαν μεταξύ τους για θέματα που τους αφορούν –την καθεμία για τους δικούς της λόγους– εκατέρωθεν. Εάν η πρωτοβουλία αυτή μπορεί να συνιστά, μεταξύ άλλων σημαντικών, έναν ακαδημαϊκού τύπου κοινωνικό παρεμβατισμό, συνιστά εκ προοιμίου και μια από τις βασικές διαστάσεις της αντεγκληματικής πολιτικής, τη συμμετοχή όλων στην αντιμετώπιση του εγκληματικού ζητήματος.

Αποχωρώντας, η επιθυμία για την ένταξη επισκέψεων-μαθημάτων τέτοιου είδους σε πιο σταθερή βάση, υπό το πλαίσιο δημιουργίας ενός κύκλου παρουσιάσεων, έγινε πιο επιτακτική, έτσι ώστε το περιγραφέν εγχείρημα να μην παραμείνει «εξαιρετικό» αλλά να καταστεί «κανονικό» στο πλαίσιο της συνέχισης παρόμοιων πρωτοβουλιών.